

Jonas Thente

Literary perspectives: Sverige

Bortom deckare, handväskor och designkostymer

De allra bästa författarna aldrig är nationella, utan delar av det vi brukar tänka oss som världslitteraturen, skriver Jonas Thente i en översikt över den samtidigaste svenska samtidslitteraturen. Pär Thörn och Ida Börjel till exempel: två av de svenska författare som man bör hålla oavbruten koll på och vars författarskap ingalunda är exklusiva eller giltiga bara på ett nationellt plan.

Nationella översikter av den samtida litteraturen rymmer en obeveklig paradox. De verk som bäst kan tjänstgöra som exempel i en beskrivning av "det rådande läget", är sällan de mest övertygande konstnärliga verken. De representativa böckerna får kraft just utifrån sin representativitet — deras tillgänglighet för kritikers strävan att finna uppenbara paralleller mellan litteraturen och dess omedelbart politiska, sociala etc kontext. Det är också dessa titlar som får mest uppmärksamhet i samband med utgivningen. De utgör tacksamma utgångspunkter för mediala debatter och dryftas gärna av debattörer som inte har läst dem men som ändå mer än gärna uttalar sig om dem eftersom idéinnehållet är bekant och på tapeten.

En sådan bok var Sisela Lindbloms roman *De skamlösa* (2007) som tillsammans med en intervju med författaren gav upphov till förra höstens stora, svenska "kulturdebatt". Den handlade om väskor. Ofantligt dyra märkesväskor som fick stå som symboler för en absurd konsumtionskultur. Frågan om huruvida det kan anses vara rimligt att inhandla en handväska för 40 000 SEK kom att bilda ram kring allt ifrån globalisering till genusperspektiv.

Romanen i sig, som inte alls var oäven och bjöd på något fler dimensioner, förblev för de flesta debattörer oläst.

Vårens allt överskuggande bok var i Sverige dramatikern Lars Noréns *En dramatikers dagbok* (2008). Det var en mycket tjock, opaginerad bok med svarta pärmar som gjorde upp räkningen med och häcklade en stor mängd kända svenska kulturpersoner såsom kritiker, kollegor och skådespelare. Och trots att den till allra största delen handlade om hur Sveriges efter Ingmar Bergman internationellt mest kända dramatiker ser på och genomför sitt arbete, var det naturligtvis Noréns påhopp på det intellektuella etablissemangen som diskuterades. Något annat var knappast att vänta.

Fast i sanningens namn så var det inte heller detta som stannade kvar hos kommentatorerna sedan stormarna blåst förbi. Det var istället det faktum att Lars Norén i sin dagbok visade en faiblesse för dyra kostymer. Handväskor använder han dock inte.

Såvitt vi vet.

De skandalartade omständigheterna kring Noréns dagbok ekade dessutom av förra höstens stora samtalsämne: Maja Lundgrens semibiografiska roman *Myggor och tigrar* (2007), i vilken hon parallelliserade den neapolitanska camorran och den svenska kulturelitens patriarkala struktur. Bakom sig hade Lundgren två romaner och flera års medarbetarskap på den ledande kvällstidningen *Aftonbladets* kulturredaktion. I den nya romanen skvallrade hon om en utomäktenskaplig affär med tidningens kulturredaktör och lämnade för övrigt lustfullt ut en stor mängd andra välkända aktörer i kultursverige.

Flera av de inblandade protesterade, lade fram dokument som talade emot bokens beskrivning av verkligheten och bidrog till uppfattningen att romanens författare var ett borderline-fall som av ren omsorg borde ha stoppats av sitt förlag. Ett knappt år efteråt kan man dock konstatera att den officiellt genusteoretiska linjen har fått slutordet i frågan, och Lundgrens självutlämnande redogörelse anses generellt vara ytterligare ett dokument om hur patriarkatet missbrukar och tystar kvinnor.

Detta var således det senaste årets stora svenska litterära debatter i ett nötskal. I övrigt präglas det mer publika litterära Sverige till och från av konflikter i det lilla och sjaskiga formatet: framför allt nålstick mellan de storsäljande underhållningsförfattarna och de litterära författarna. Sverige har ju på senare år kommit att bli en icke obetydlig exportnation av deckare till övriga Europa och detta faktum — tillsammans med en några år gammal skattereducering på böcker — har gjort att underhållningsförfattarna drabbats av miljoninkomster och påföljande hybris. Tabloiderna citerar gärna spydiga kommentarer som utväxlas mellan de folkära och de exklusiva.

Under tiden dessa ljusstarka supernovor exploderar, kan den som lyssnar mer noggrant höra det nationella litteraturuniversumets bakgrundsbrus.

Jag var inledningsvis inne på det hopplösa i att redogöra för det samtidstypiska och på samma gång diskutera de allra bästa böckerna, de allra mest intressanta författarna. Anledningen är naturligtvis att de allra bästa författarna aldrig är nationella, utan delar av det vi brukar tänka oss som världslitteraturen. Vi läser inte Samuel Beckett för hans irländskhet, eller Witold Gombrowicz för hans polskargentinskyskfranskhet. Vi läser världslitteraturen för att dessa böcker har något att berätta om *oss*, var vi än är och när vi än är.

Men av ett litet, kulturellt sett marginellt, land i utkanten av europakartan kräver man att litteraturen skall vara antingen av deckarkaraktär eller exotistisk. Litterära verk av hög konstnärlig halt hamnar liksom utanför kvotgrupperna. Därmed finns det en del svenska författare som är mindre intressanta för en nationell sammanfattning, eftersom de inte är nationella. Jag tänker på författare som Lars Jakobson, Lotta Lotass, Christine Falkenland, Steve Sem-Sandberg, Willy Kyrklund, Mare Kandre, Lars Mikael Raattamaa, Ann Jäderlund och ett par rader till. Att försöka sätta in dessa författarskap i ett nationellt litterärt sammanhang vore att begå övergrepp.

De är giltigare än så.

Men för den som vill är det förhållandevis enkelt att teckna en linjär och överskådlig berättelse om den svenska litteraturen betraktad som kommentar till och skildring av samhällsutvecklingen. Den berättelsen ser ut ungefär så här:

Vid 1960-talets mitt var Sverige — för första och hittills enda gången — i centrum för den kulturella coolheten. Det gällde väl inte på alla fronter —

popen till exempel — men på tillräckligt många. Den nya konsten, med Rauschenberg och Warhol i spetsen, hade sina i princip enda institutionella tillskyndare i ledningen för Stockholms Moderna Museet och svenska utövare som Öyvind Fahlström. Den statliga radion och den statliga tv:n hängde på och finansierade multikonstverk som än idag anses vara banbrytande, medan de största dagstidningarna öppnade sina spalter för manifest kring och diskussioner av det nya. Skrank mellan populärkultur och akademisk kultur revs ned, gränser mellan konstnärer och vanligt folk suddades ut.

1965 inträffade det som lokalt kallas för Strömkantringen. En månghövdad studentgeneration hade upptäckt Vietnamkrig, tredje världen och klassklyftorna och var nu på krigsstigen. På några år fylldes den svenska litteraturen av så kallade "rapportböcker", som byggde på att författaren i ett anfall av akut rättfärdighet och klassångest flydde fiktionen för opinionsjournalistiken och för en period besökte en miljö som präglades av sociala klyftor. Eller — alternativt — en nation som Kina, för att berätta hur väl allting fungerade där.

Även om 1970-talet lättade något på de ideologiska knutarna, och rentav såg en del undanskymda käftanden mot den officiellt samhällsindignerade linjen, innebar detta decennium en fördjupad analys av Sverige som leende mördare. Litteraturen kom att handla om miljöförstöring, psykoanalys, könsroller, byråkrati, ett falskt folkhem och sprickor i den välvilliga välfärdsmuren.

Under åren kring decennieskiftet 1980 introducerades postmodernism och poststrukturalism i Sverige liksom i många andra europeiska länder. Där blev ett liv och ett kiv, för att citera den svenska nationalförfattaren August Strindberg.

Eftersom de nya idéerna och estetiska impulserna råkade sammanfalla med högkonjunktur, Ronald Reagan och nyliberalism — blev de nya författarna utsatta för en ryggmärgsbetingad spärrelld från de gamla kritikerna och fejderna var oräkneliga.

Att det gick en skälkning genom det svenska samhället syntes tydligt i litteraturen. Den fylldes av alienerade gestalter som stirrade ut genom fönster eller gick i snörök längs industriområdenas öde gator. Här fanns bilder i mängder, av planerad abort från samhället och brist på sammanhang — för den som ville se.

För de flesta västerländska länder gäller, att under en högkonjunktur tilldrar sig romanerna i de stora städerna, medan de under en lågkonjunktur drar sig ut i landsorten. För Sveriges del var det litterära 1980-talet utan tvekan storstadens. Under nästa decennium fick denna metropolitiska spelplats ge vika för mer isolerade platser. Isolerade i bemärkelsen gotiska: öar, mindre kustsamhällen, hotell bortom horisonten.

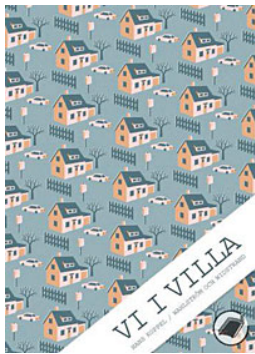
Mot 1990-talets slut kom så den så kallade novellboomen i Sverige, där de allra flesta av de debuterande novellisterna placerade sina gestalter på landsorten, på odefinierade småorter, ute i skogen. Det var som om den svenska litteraturen ville återvända till samhällets bondekulturella rötter för att om möjligt finna rester av det gamla landet.

Det fanns inget kvar.

***

Och nu är vi här. 2008.

Det är fortfarande lyxhandväskornas årtionde och litteraturen har fått en ganska dystert och desperat ton.

Ta en roman som Hans Koppels *Vi i villa* (2008). Hans Koppel är en pseudonym. Det är inte så ovanligt i den svenska litteraturen att redan etablerade författare publicerar böcker under pseudonym, men i detta fall förklaras hysch–hyschet med att författaren inte vill stöta sig med sina närstående. Jag antar att det säger en hel del om det repressiva samhälle som denne Koppel också beskriver i sin roman.

Den brittiske författaren J. G. Ballard beskrev för några decennier sedan sin helvetesvision av framtiden. Han hade förrirat sig in i en villaförstad till Düsseldorf och såg gata efter gata av välklippta gräsmattor, snörräta häckar och en bmw på varje garageuppfart. Det var den värsta framtid han kunde tänka sig: en förlamande tråkighet.

När man läser Hans Koppels *Vi i villa* är det lätt att associera till Ballards vision och konstatera att vi befinner oss i hans framtid. Vad Koppel beskriver är den fullständigt förutsägbara, totala tristess det innebär att leva som vuxen med barn i ett litet västerländskt land år 2008.

Jag önskar jag hade kunnat kalla *Vi i villa* för en satirisk roman, men det är den inte. Den verkar i en realistisk tradition och förmedlar scener och analyser som var för sig känns roande pricksäkra, men sammantagna utgör en förödande skildring av den robotaktiga medelklassmänniskans frivilliga fångenskap inom det postkapitalistiska samhällets larmade, elektrifierade, hembyggda fällor.

Berättarjaget i Koppels roman gör uppror mot villagatans konsensus genom små, meningslösa attentat. Det kommer slutligen att leda honom in i den yttersta förnedring som en barbecue–pappa kan hamna i: att grannarna inte hälsar och att man inte längre är välkommen i innebandylaget.

Dit har vi kommit.

Revoltens risker är oerhörda.

Hans Koppels roman må vara ett lustmord på det förment goda livet i näringskedjans topp, men dess skildring av hur detta liv levs bekräftas i åtskilliga andra romaner som kommit ut det senaste året. Det rör sig om enklare litteratur, ofta skriven av bästsäljande kvinnor inom den lokala chick–lit–genren och förbluffande nykonservativ. Visst förekommer här små strömmar av missnöje med framför allt könsrollerna — men i slutänden är det ändå ingenting som inte den traditionella kärnfamiljen, en ny graviditet eller en renovering av altanen kan fixa.

I–landsproblem brukar vi självironiskt kalla den sortens petitesser som dagligen förstör våra liv: katastrofer som att kaffestället på hörnet har slut på kardemumma till latten eller att Pride–paraden krockar med mellandotterns födelsedag.

Den svenska litteraturen är för tillfället full av dessa i–landsproblem. Det är en mycket tråkig situation.

Högkonjunkturen och den kraftigt ökade bokförsäljningen har något reviderat den litterära kartan. Medan de största bokförlagen enligt många har tappat omdömet till följd av ekonomisk berusning, har det kulturella kapitalet plockats upp av mer eller mindre nya förlag, som ofta är nischade och har ett uttalat personligt intresse för sin verksamhet. På så sätt har vi fått tillgång till stora mängder översatt litteratur — såväl nyskriven som klassisk — samt nyttgåvor av svenska författares klassiska verk. När de stora förlagen saknar intresse för att publicera sina egna författare, dyker nya, mindre förlag tjänstvilligt upp för att överta utgivningen.

Det blir allt vanligare att även etablerade svenska författare lämnar sina stora, traditionella förlag, för att genomföra projekt hos andra. De mindre förlagen får på så vis en prägel av seriositet och tyngd som gör att intresset för deras utgivning ökar i samma takt som intresset för de stora förlagens minskar.

Det är i dag fullt möjligt att slå igenom som författare på ett litet förlag.

Pär Thörn är ett exempel.

Han debuterade 2002 på eget förlag med en märklig bok: *Kändisar som jag delat ut post till*. Thörn hade helt enkelt kontaktat personer vars namn han känt igen då han arbetat som brevbärare i olika postdistrikt. Dessa personer erbjöds vara med i en antologi, och bidra med vad de än ville. Av nio tillfrågade sände fem in bidrag — några av mycket apart karaktär. Och Thörn samlade alltså dessa bidrag i en bok.

Fler litterära experiment skulle följa, bland annat i form av ett märkligt kassetband och olika sätt att — i OuLiPo:s anda, omvandla namn till talserier, som därefter blev utgångspunkter för nya berättelser och permutationer.

För några månader sedan kom boken *Din vän datamaskinen* som tar ytterligare steg bort från det slumpmässiga, men som ändå är säregen på ett omiskännligt Thörnskt sätt.

Utifrån de olika funktionerna på en (fiktiv) datormodell, låter Thörn en mängd infall få fritt spelrum. Om man exempelvis trycker på maskinens blå knapp kan man spela ett rymdspel. Trycker man på den röda får man höra DDR:s nationalsång. Trycker man samtidigt ner den blå och den gula knappen, ökar temperaturen i riket med en grad.

Och så vidare. Så småningom bygger Thörn mellan raderna ofattbart nog upp en bild av Sverige och svenskarna i tragikomisk belysning. Hela tiden ger texten dock intryck av att vara strikt rationell, som en objektiv manual.

Sedan en tid tillbaka finns Pär Thörn på det unga förlaget Modernista, som underhåller en mycket ambitiös debutantutgivning och har blivit ett av de viktigaste förlagen för svensk och översatt kvalitetslitteratur.

Detsamma gäller för förlaget Oei editör, som är en utvidgning av den teoretiska poesitidskriften *Oei*. Överhuvudtaget har det blivit vanligt att unglitterära tidskrifter utökar verksamheten med ett förlag och från dessa förlag kommer mycket av de vetenskapliga och skönlitterära sfärernas off-mainstreamböcker.

På Oei editör utkommer Ida Börjel. Hon debuterade 2004 med samlingen *Sond*. Hennes förra bok hette *Skåneradio* (2005) och såg ut att bestå av en nedtecknad radiosändning från en av de lokala radiostationer som är en

plattform för missnöjda röster ur folkdjupet, som ringer in och beskärmar sig över invandrare och allmänt moraliskt förfall.

Hur stor del av Börjels till synes autentiska referat som verkligen är autentiskt är svårt att säga. Kanske allt, kanske inget. Men den poetiska kraften är inte att ta miste på. Här finns så mycket ensamhet, så mycket övergivenhet att man måste sluta sig till att varje människa är en ö, på vilken någon står och viftar förgäves med en handduk som det står HJÄLP på.

I Börjels senaste bok fortfar hon att använda dokumentärt material från långt utanför de invanda poetiska sammanhangen. Boken heter *Konsumentköplagen: juris lyrik* (2008) och är uppställd i paragrafer, som en omständlig lagtext. Utifrån korthugget performativa fraser och fasta aktörer såsom "Köparen", "Säljaren" och "Varan" — en modern helig treenighet — bygger Börjel upp en civilisationskritisk opera.

Vilket pris köparen ska betala

14v § En köpare ska alltid betala något.

14v § Om ett bestämt pris inte följer av avtalet, ska köparen betala vad som är skäligt med hänsyn till varans art, gängse prisläge vid tiden för köp samt omständigheter i övrigt: tid på dygnet, ljusskenet som hon först såg honom i, likheter med tidigare säljare, säljarens påstridighet och initiativförmåga.

14w § Köparen ska betala det av säljaren noga uträknade och med prismärkaren utsatta priset.

14x § Säljaren ska ta god tid på sig vid prismärkningen och inte slarva.

14y § Högt pris: liten lapp.
Lågt pris: stor.

Pär Thörn och Ida Börjel är alltså två av de svenska författare som man bör hålla oavbruten koll på, och vars författarskap ingalunda är exklusiva eller giltiga bara på ett nationellt plan.

En svensk författare som däremot är så etablerad man kan bli, är Lars Gustafsson. Han är en av de fem svenska författare som ingår i den famösa västerländska kanon som den amerikanska litteraturforskaren Harold Bloom stadfäst — möjligen till viss del beroende på att Gustafsson är en av cirka fem svenska litterära författare som har översatts och utgivits i USA.

Gustafsson är en av få äldre svenska författare och kritiker som har upptäckt att science fiction-genren faktiskt uppfyller alla de kriterier på samtidsanalys och idéroman som annars alltid har omhuldats av svenska intellektuella. Problemet har varit att svenska intellektuella i den äldre generationen i allmänhet är alltför obildade, bekväma och fördomsfulla för att förmå uppfatta science fiction som något annat än pojkböcker om bug-eyed monsters som bekämpas med laservapen.

Måhända är det ett tidens tecken att Lars Gustafssons sf-samling *Det sällsamma djuret från norr* (1989) för några månader sedan utgavs i en klassikerutgåva på förlaget Atlantis tillsammans med en ännu tidigare novellsamling: *Förberedelser till flykt* från 1967. Jorge Luis Borges och Stanislaw Lem står som inofficiella gudfäder för dessa Gustafssons berättelser, som säkert har betydligt större möjligheter att finna en inhemsk publik än när de för första gången publicerades.

Det är nämligen så, att den genrelitteratur som i Sverige traditionellt sett har nedvärderats och nonchalerats — science fiction, fantastik, gotik, skräcklitteratur, erotika, serier, pulp-deckare — under 2000-talet har fått ett uppsving. En mer internationellt orienterad och kunnig publik och nya, mer lyhörda förlag har gemensamt möjliggjort denna senkomna utvidgning av litteraturen.

De texter som Gustafsson i förordet till *Förberedelser till flykt* kallar "fantastiska" är nu egentligen inte det i begreppets teoretiska bemärkelse. De har mindre att göra med den av litteraturforskare som Tzvetan Todorov definierade genren, än med det vi kallar magisk realism. Och magisk realism är något som Lars Gustafsson behärskar till fullo, i synnerhet som hans berättelser har en stark dragning mot det naturlyriska. Titelnovellens klara, öde landskap där två gestalter konkurrerar om vem som först skall kunna flyga, är majestätisk i sin enkla skärpa.

Den mer uttalade sf-samlingen *Det sällsamma djuret från norr* har Gustafsson stagat upp med en ramhandling som på sätt och vis äger mer kraft än de enskilda novellerna. Det är inte helt ovanligt med dylika ramhandlingar inom genren, och Gustafsson har goda föregångare i exempelvis Stanislaw Lems *The Cyberiad* och Clifford D. Simaks *City*.

Hos Gustafsson skriver vi fyrtiotusentalet efter Kristus, och de enskilda berättelserna är de historier som en rymdlord berättar för sig själv i syfte att fördriva tiden medan hans flaggskepp Pascal II accelererar genom rymden. För att göra berättelserna mer spännande delar han upp sig själv i åtta aspekter.

Åtta officerare sitter alltså i mässen och roar varandra med berättelser som alltid tycks utgå ifrån teoretiskt filosofiska problem och inte så sällan utspelar sig så långt tillbaka som på 1900-talet och på en så exotisk, marginell plats som planeten jorden.

Gestaltning hör väl nu inte till Gustafssons starka sidor och jag är tveksam om han någonsin hört talas om sådant som cyperpunk. Han sällar sig till den mer cerebrala skaran sf-dignitärer som nämnde Lem, Arthur C. Clarke och bröderna Strugatskij. Och han gör det med den äran.

Lars Gustafssons två nu återutgivna utflykter bara understryker att en bra sf- eller fantastisk berättelse behåller sin giltighet långt efter det att de mer begränsade tidsskildringarna har förlorat sin.

I höst utkommer den flitige Gustafsson med en ny roman, som lovar fler berättelser inom den magiska realismens domäner.

Den viktigaste litterära tilldragelsen i Sverige i år måste ändå vara Magnus Hedlunds bok *Odöda, odrömda* (2008) som kom strax före sommaren.

Hedlund har i åtminstone tre decennier varit en central gestalt i svensk litteratur — som författare, introduktör och översättare av framför allt Beckett och franska modernister. Ändå är han förvånansvärt undanskymd på den kulturella scenen. Det är som om hans kompromisslösa och ibland becksvarta existentialism skrämde bort företrädarna för en mer gläntig syn på litteraturens uppdrag.

Jag har svårt att föreställa mig Magnus Hedlund i en tv-soffa, diskuterandes huvudfiguren i romanen *Snittet* från 1999: en man som utsatts för en lobotomi och förtvivlad försöker passa ihop de skurna bitar av identitet han har kvar. Överhuvudtaget har jag svårt att se hur man skall kunna tillägga något till en sådan roman. Den är sitt eget argument; förädlad till stram och vacker prosa där inte ett ord är överflödigt.

Med den nya boken avslutar Magnus Hedlund den trilogi som inleddes med just *Snittet*. Den andra delen kom 2003 och hette *Mylingen i Kov*.

I *Odöda, odrömda* möter vi en isolerad, nittioårig kvinna som bor i en liten lägenhet vars enda utsikt är en parkeringsplats och en sexfilig motorväg. Hennes inre liv är sargat av ålder och osorterade minnen. Vi vet inte riktigt vad som finns i världen — och inte bara för henne — men här finns en dotter som kommer på besök, och en person från hemtjänsten.

Hedlunds särskilda intresse i denna trilogi är att — likt den inofficiella mentorn Beckett — söka de anatomiska, cerebrala och principiella gränserna för mänsklig existens. Hans hantering av detta tema — eller snarare dessa teman — är omskakande, men samtidigt på något sätt trösterik.

Han är en av Sveriges dyrbaraste skatter och så långt från företrädare för en nationallitteratur man kan komma. Eller kanske tvärtom.

Published 2008-09-23
Original in Swedish
Contribution by Jonas Thente
© Eurozine